

*Incerta glòria de Joan Sales o una poètica de l'excés**

XAVIER PLA
Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Secció F. Eiximenis)

Per a Modest Prats, *exilé sur le sol au milieu des huées*.

1. Recepció i contradicció: *Incerta glòria* dins la novel·la catalana de postguerra

Després de la guerra d'Espanya es va produir en la literatura catalana contemporània, i més substancialment en la novel·la, un tall tan profund amb la tradició narrativa immediatament anterior, que les tendències renovadores o experimentals impulsades en el període dels anys vint i trenta van quedar estroncades. Es va produir, inevitablement, un retrocés que va portar els escriptors a recuperar principalment els corrents realistes i costumistes del final de la segona meitat del segle XIX. No obstant això, més enllà del trencament, de la interrupció, el fet històric de la guerra civil espanyola va significar la continuïtat d'una reflexió i d'unes polèmiques sobre la novel·la que s'havien iniciat, com a mínim, durant els anys vint i que van acabar oferint una producció novel·lística en català que, en la dècada dels cinquanta, era ja homologable a la novel·la europea del moment. Lògicament, però, el silenci, l'emudiment, el balbuceig van afectar sobretot el gènere novel·lístic, reduït implacablement per la censura a l'interior i tallat en sec del seu públic potencial a l'exili.¹ La poesia, d'una manera o altra, gràcies a les revistes clandestines i a les lectures en cases particulars, es pot dir que va poder

* No hauria pogut redactar aquest article sense l'amabilitat, la disposició i l'ajut inestimables de Núria Folch i Pi, vídua de Joan Sales, i de Maria Bohigas. Vull agrair també la col·laboració de Bernard Lesfargues, Joan Triadú i Juan Goytisolo. D'altra banda, l'elaboració d'aquest treball ha comptat amb un ajut a la investigació literària concedit per la Institució de les Lletres Catalanes l'any 2000.

¹ Sobre aquesta qüestió, vegeu el volum de Joan Triadú, *La novel·la catalana de postguerra*, Barcelona, 1982.

continuar, encara que precàriament, la seva existència, limitada però gairebé a la vida privada i a l'oralitat.²

En la llarga, lenta i limitada represa de la novel·la, el tema de la guerra d'Espanya va ser dels últims a poder ser abordat pels creadors. Sobre el conjunt de la guerra s'estenia, és clar, un silenci prou explicable: en principi, només se'n podia parlar des de la perspectiva dels vencedors i, quan aquests van començar-ho a fer, les seves novel·les van ser escrites en castellà. D'aquesta manera, la mort, la lluita al front o a les trinxeres, la resistència, les presons, els camps de concentració o els afusellaments dels vençuts apareixen ben rarament en la producció novellística publicada a Catalunya durant, com a mínim, la primera quinzena d'anys de la dictadura franquista.³ No passava el mateix amb els novel·listes que vivien a l'exili, els quals, començant per la novel·la reportatge *556 Brigada Mixta* d'Avel·lí Artís-Gener, publicada a Mèxic el 1945, i continuant per diverses obres de Xavier Benguerel, Agustí Bartra, Pere Calders, Joaquim Amat Piniella o Vicenç Riera Llorca, van poder reflectir un món que, a la Catalunya interior, quedava sense veu i, per tant, difícilment podia ser reconegut, recreat, en definitiva reapropiat i reinterpretat per la societat catalana.

L'any 1956, la publicació de la novel·la *Incerta glòria* de Joan Sales va significar l'inici del final d'aquell llarg silenci. En paraules de Joan Triadú, l'únic crític que ha sabut valorar veritablement l'abast d'aquesta novel·la i el que ha seguit amb més atenció l'evolució de l'obra, «*Incerta glòria* s'erigeix com un monument solitari en la novel·la de postguerra».⁴ Ja és gairebé un tòpic afirmar que *Incerta glòria* és la primera novel·la catalana que mostra la guerra d'Espanya des del punt de vista dels vençuts i que, a més, té la pretensió de comunicar al lector la complexitat inherent i profunda que tres anys de guerra van infligir als seus personatges.⁵ És certament una novel·la sobre la guerra d'Espanya, però la seva pretensió era probablement més alta, més ambiciosa, més polèmica: era donar la guerra en tota la seva complexitat, evitant-ne una visió massa simplificada de divisió entre bons i dolents, des d'una perspectiva

² Veg. Joan Samsó, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, 2 vols., Barcelona, 1994-1995.

³ Vegeu, no obstant això, l'antologia de Maria Campillo, *Contes de guerra i revolució (1936-1939)*, 2 vols., Barcelona, 1981, i l'article de Maria Josep Gallofré, «Notes sobre el tema de la guerra civil en la novel·la catalana de postguerra», *El Contemporani*, 4 (setembre-desembre 1994), pp. 28-31.

⁴ Joan Triadú, ob. cit., p. 185.

⁵ Veg. Jordi Castellanos i Maria Campillo, «La novel·la catòlica», dins Joaquim Molas, dir., *Història de la literatura catalana*, vol. XI, Barcelona, 1987, p. 71.

nacionalista catalana, republicana, però alhora catòlica, i que denuncia amb virulència tant el feixisme com l'anarquisme, tant els *negres* com els *rojos*. Potser per aquesta raó, quan la novel·la de Sales va ser publicada per primer cop a Catalunya, l'any 1956, la indiferència o la indignació muda dels uns i el ressentiment o la pura hostilitat dels altres van acollir amb un respectuós silenci la publicació d'una obra definitivament incòmoda per a la crítica catalana. Perquè entre les diferents opcions que els escriptors i els intel·lectuals catalans van haver de prendre durant el desenvolupament de la guerra civil espanyola, s'oblida sovint la difícil posició que van haver de mantenir aquells que, essent republicans i catalanistes, van lluitar amb fermesa contra les tropes franquistes però que, alhora, proclamant-se catòlics, es van trobar al centre d'un conflicte moral de gran transcendència per a les seves evolucions vitals, ideològiques i fins i tot estètiques.

De fet, però, la veritat és que són pocs els protagonistes actius de la guerra que van aconseguir escriure'n, immediatament després, una obra, una novel·la definitiva, ja sigui a causa de l'excessiva proximitat amb les seves tràgiques experiències, o bé també per la mateixa immaduresa literària dels combatents o fins i tot, és clar, a causa del seu partidisme radical i, de vegades, dogmàtic.⁶ Això no va passar, en canvi, amb els novel·listes estrangers «adherits a l'última gran causa»,⁷ els quals van publicar majoritàriament, durant la guerra o bé poc temps després del desenllaç bèl·lic, les seves obres més importants, les quals s'havien d'emmarcar, però, dins de la novel·la de propaganda del bàndol republicà: recordem, per exemple, que *Les grands cimetières sous la lune* de Georges Bernanos va aparèixer l'any 1937, *L'Espoir* d'André Malraux i *Homage to Catalonia* de Georges Orwell són del 1938, o que *For Whom the Bell Tolls* d'Ernest Hemingway va aparèixer l'any 1940. En tot cas, una guerra civil provoca una ferida tan íntima, tan esqueixadora, que és segur que impedeix als seus protagonistes afrontar, si més no durant un cert temps, les dificultats inherents a tota recreació ficcional o novel·lesca, tal com ho afirmava molt encertadament el juliol de 1938 el crític i novel·lista Rafael Tasis:

Una novel·la ha de ser pensada i construïda, escrita amb temps i repòs. Les novel·les més bones sobre la guerra, com les més sensacionals que es publicaren sobre la del 14, s'escriuran uns quants anys després que s'hagi extingit el caliu de la lluita. Serà

⁶ Sobre aquesta qüestió, vegeu Gonzalo Sobejano, *Novela española de nuestro tiempo (en busca del pueblo perdido)*, Madrid, 1975, p. 57.

⁷ Veg. Stanley Weintraub, *The Last Great Cause. The Intellectuals and the Spanish Civil War*, Nova York, 1968.

aleshores quan l'experiència, madurada, donarà la seva collita magnífica. Serà aleshores quan podrem tenir una veritable literatura de guerra. [...] Els nostres Remarque, els nostres Glaeser, els nostres Tomlison, tardaran uns quants anys a sorgir. Però sorgiran.⁸

Incerta glòria, classificada, segons els crítics enquestats per *Serra d'Or*, entre les millors novel·les publicades entre 1939 i 1963,⁹ és una novel·la catòlica, qualificada de «crispadament catòlica» per Joan Fuster, però també ha estat sovint recordada com una de les vies d'introducció de l'existencialisme en la literatura catalana contemporània identificant, però, el concepte d'estranyesa a la pertinença a un altre món.¹⁰ A través de l'itinerari vital de quatre personatges (un soldat republicà al front d'Aragó, una anarquista barcelonina convertida al catolicisme, un jove seminarista de clara influència sartriana i Juli Soleràs, torbador, excèntric i allucinat, un dels personatges de ficció més fascinants de la literatura catalana contemporània), les quatre parts d'aquesta extensa novel·la no només ofereixen un testimoniatge excepcional, i dotat d'un enorme potencial simbòlic, sobre la guerra d'Espanya i sobre l'evolució moral d'uns personatges que, immersos en una profunda crisi moral, afronten amb duresa la joventut, la solitud i el seu destí. A més de tot això, les seves diverses trames narratives constitueixen una gran novel·la clàssica sobre l'amor i la guerra, sobre la joventut i la maduresa, sobre la guerra i la revolució, sobre tres homes enamorats d'una mateixa dona. I sense oblidar un dels més intensos *memento mori* de la literatura catalana sobre l'afusellament del president Lluís Companys. És per totes aquestes raons que resulta incompreensible l'absència gairebé total d'estudis sobre l'obra, el seu autor i la seva recepció crítica.¹¹ Potser, i de manera enormement

⁸ Rafael Tasis, «Literatura de guerra», *Meridià*, I, 28 (22 de juliol de 1938), p. 6; citat per Maria Campillo dins «La literatura i les institucions literàries. La novel·la», dins Pere Gabriel, dir., *Història de la cultura catalana*, vol. IX, [=República, autogovern i guerra (1931-1939)], Barcelona, 1998, p. 147.

⁹ Veg. «Els crítics davant de la literatura catalana (1939-1963)», dins *Serra d'Or*, 9 (setembre 1964), pp. 52-58. *Incerta glòria* va recollir quatre vots, després de *La plaça del diamant*, *Bearn* i *Combat de nit*. Els crítics que li van donat suport van ser Octavi Saltor, Rafael Tasis, Osvald Cardona i Joan Triadú.

¹⁰ Veg. Xavier Vall, «Aproximació a la influència de l'existencialisme en la literatura catalana de postguerra», dins *Els anys de postguerra a Catalunya (1939-1959)*, Barcelona, 1994, p. 70.

¹¹ Destaquem-ne, entre altres, els articles de Margarida Aritzeta, «Joan Sales, l'home al servei del país», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XVI (1988) [=Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, 8], pp. 161-179; Carme Arnau, «*Incerta glòria* de Joan Sales, una novel·la apassionada», *Serra d'Or*, 295 (abril 1984), pp. 31-32; Montserrat Bacardi, «Joan Sales i els criteris de traducció», *Quadern. Revista de*

significativa, entre les poques veus elogioses que es van manifestar privadament o públicament temps després de llegir la novel·la, destaca essencialment la de diversos escriptors contemporanis, amics i sovint editats pel mateix Sales. Es tracta de les paraules de Llorenç Villalonga:

I ara que està tot dit, seria l'hora de parlar-li de *Incerta glòria*, però no en mitja tarja. Es tracta d'una novel·la magistral. Aquella carlana! I el protagonista, equilibrat, encertant-ho tot, habilitós com Ulisse, ple d'humor i, al mateix temps, net! Els seus personatges són tots nets, inclòs el Soleràs. Poden engatar-se, no banyar-se, no saber què volen, però són nets. A Dostoievski (jo no l'estim gaire) li succeïa al revés.¹²

O els judicis tan elogiosos de Mercè Rodoreda, que situa en un mateix pla la seva *Plaça del diamant* i *Incerta glòria*:

Estimat amic Sales:

Acabo de llegir *Incerta glòria*. És una novel·la que s'ha de llegir, almenys, dues vegades. La primera lectura ha equivalgut, i potser ho dic d'una manera massa gràfica, «a un cop de puny al ventre». És una senyora novel·la: plena, brillant, rica a més no poder. Tan diferent de la literatura trista i falsa que es fa a casa nostra... Encara no m'he refet d'aquesta lectura. Les descripcions de paisatge, moltes són impressionants, d'altres inefables, totes tan vives que sembla que no pugui ésser. Hi ha dues dones en *Incerta glòria* que fan venir ganes de treure's el barret. Tant l'una com l'altra; i tan diferents l'una de l'altra. Les escenes de guerra són les millors que he llegit. Els personatges importants —els tres—, amb tantes facetes. Soleràs. El capellà, meravellós, difícil, perquè, si no s'és un escriptor amb gruix, un personatge com el del capellà pot fer caure en el més risible dels ridículs. I com a personatge de gran classe: el temps. No havia llegit res feia temps de tan punyent com la tornada d'en Lluís. Aquests vint anys que han passat i que han passat "en sec", vull dir que no s'explica res del que Lluís i la Trini han fet, o molt vagament, fan veure més el que aquest dos personatges han viscut que no pas si ho haguéssiu explicat en deu capítols. M'han deixat tant d'amarg i de trist a la boca... I la trobada real del canvi físic de Trini: que amb els anys s'ha fet bonica. És realment molt trist que *Incerta glòria* s'hagi hagut de publicar tan mutilada a Barna. I ha d'ésser una pena per a vós. A més a més, em

traducció, 1 (1998), pp. 27-38; Josep Fauli, «Joan Sales», dins *Novella catalana i guerra civil*, Barcelona, 1999, pp. 117-130; Joan Fuster, «Incerta glòria», dins *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, 1972, pp. 377-378; Ramon Pla i Arxé, «L'obra literària de Joan Sales», *Avui*, 23-XI-1983 (reproduït dins *Textos crítics*, Barcelona, 2001); Joan Triadú, «Joan Sales. *Incerta glòria*», *Qüestions de vida cristiana*, 29 (1965) (reproduït dins *La ciutat dels llibres*, Barcelona, Proa, 1999, pp. 130-139), Joan Triadú, «Panorama de novel·la catalana. Una gran novel·la: *Incerta glòria* completa. La reivindicació per "entaforament". Material definitiu: la tercera versió», *Serra d'Or*, 120 (setembre 1969), pp. 63-65 i Joan Triadú, «La primera *Incerta glòria*» i «La segona edició d'*Incerta glòria*», dins *La novel·la catalana de postguerra*, Barcelona, 1982, pp. 51-54 i 182-186.

¹² Carta de Vilallonga a Sales del 27 d'abril de 1961 publicada per Pilar Puimedon i Monclús, «La correspondència entre Llorenç Villalonga i Joan Sales», *Randa*, 34 (1994), pp. 133-159.

sembla que s'ha donat poca importància a *Incerta glòria*. I encara una altra cosa: ni un sol crític de *La plaça* no ha tingut l'encert d'agermanar-la (tan diferent) amb *Incerta glòria*. En comptes de parlar de Musil i de l'humor de Sterne i de la veu de Proust, s'hauria hagut de parlar de Joan Sales. Perquè aquestes dues novel·les són les dues úniques novel·les, a Catalunya, que donen l'època.¹³

O bé les paraules d'un crític tan sever com Armand Obiols, que, després de llegir-ne la traducció francesa, afirmava amb contundència:

Hi ha coses realment esplèndides (moltes). És incomparablement superior a tot el que han publicat els Pedrols, Espinassos, Capmany, Sarsanedas, etc. Em plauria llegir-la en català —la traducció francesa sembla bona, però la trobo en certs indrets massa literal. No sé si les altres dues-centes pàgines són com les primeres. Si ho són, *Incerta glòria*, desigual, una mica artificial a estones (poques), una mica *outrée* (just una mica), és una esplèndida novel·la. [...] *La plaça del diamant* i *Incerta glòria* són les dues millors novel·les publicades d'ençà de *Solitud*. [...] La lectura dels Espinassos, etc, etc. deprimeix una mica. La d'*Incerta glòria* excita.¹⁴

O l'opinió elogiosa d'un jove i, potser per això mateix, excessivament pretensions Joan Fuster, el qual insistirà a esmentar (en una carta inèdita conservada a l'arxiu de Núria Folch) que la novel·la de Sales «resulta bastant convencional en l'exposició», però en canvi també li dedicava les paraules següents:

Sueca, 30-VI-62

Benvolgut amic Sales:

Per fi he pogut llegir d'un cap a l'altre la teva *Gloire incertaine*. I l'he llegida, de més a més, com si fos un venerable «mamotretó» medieval: vull dir confrontant gairebé pàgina per pàgina la traducció amb l'original. Ja m'entens: m'intrigava la diferència entre les dues edicions, la «tamissada» i la completa. La primera lectura d'*Incerta glòria* m'havia deixat un excel·lent record: era una de les poques novel·les catalanes —conegudes per mi, almenys— que «deia alguna cosa». Però ara veig que *Gloire incertaine* és la novel·la catalana actual que «diu més coses». I, en aquest sentit, jo la situo, sense cap vacil·lació, en el primer lloc de qualsevol llista de la nostra narrativa moderna. Crec que puc ser objectiu en la meua apreciació, perquè molts temes i fins i tot el fons últim de la teva obra queden ben allunyats de la meua manera de pensar i de sentir: de forma que, en el meu elogi, no hi ha cap interferència «ideològica», sinó una estricta valoració literària. I, de veres, opino que *Gloire incertaine* és la novel·la més interessant que podem oferir al lector estranger —las més interessant que tenim.

¹³ Carta de Mercè Rodoreda a Joan Sales, 6-I-1963, dins Montserrat Casals, *Mercè Rodoreda. Contra la vida, la literatura*, Barcelona, 1991, pp. 231-232

¹⁴ Carta a Mercè Rodoreda del 18-XII-1962, dins Montserrat Casals, *Mercè Rodoreda...*, ob. cit., pp. 232-233.

O bé, finalment, els mots tardans, però enormement significatius, d'un Salvador Espriu, que el 10 de març de 1973 escriu:

Vaig llegir, amb tota cura, *Incerta glòria*, la teva gran novella. Es tracta, sens dubte, d'un llibre importantíssim, i no sols dintre la nostra literatura: és d'un abast –ho proven les traduccions– universal. [...] Moltes i moltes de les teves pàgines són antològiques. Les descripcions dels paisatges i les evocacions dels ambients són estupendes, totes, sense excepció. És un llibre ple de poesia, i aquesta qualitat és essencial. Si no hi ha poesia, no hi ha creació duradora. Ella, el ritme i la construcció són el que de debò compta en la literatura –i en totes les arts. En la teva novella, n'hi ha de l'una, de l'altre i de l'altra, amb escriu. (Arxiu Núria Folch)

2. Joan Sales i la creació d'un nou model d'intel·lectual: del soldat escriptor a l'escriptor soldat

El seu autor, Joan Sales i Vallès, havia nascut a Barcelona l'any 1912 i va morir el 1983. Sales pertany, doncs, a la mateixa generació d'escriptors que Mercè Rodoreda (1909), Lluís Ferran de Pol (1911), Pere Calders (1912) o Avel·lí Artís-Gener (1912), una de les generacions que va viure amb més intensitat els anys de la República i, sobretot, l'esclat i el desenvolupament de la guerra civil espanyola, ja que, per la seva edat, no solament va haver-hi de participar activament sinó que va acabar implicant-hi tota la seva joventut. A més, com a membres del bàndol perdedor de la guerra, els autors d'aquesta generació van haver de justificar-se continuament davant de la història. Sales, que era llicenciat en dret però no va exercir mai, havia començat a treballar als quinze anys com a redactor del diari *La Nau*, fundat per Antoni Rovira i Virgili. Després de treballar esporàdicament com a corrector i linotipista, Sales va esdevenir un dels primers professors de català de la Generalitat republicana, on a més treballava com a corrector de textos oficials. De molt jove, també encara sota la dictadura de Primo de Rivera, va ser membre d'un primer i clandestí Partit Comunista Català, fundat l'any 1928 per Jordi Arquer, que intentava combinar comunisme i nacionalisme, però va acabar evolucionant, un cop esclatada la guerra, cap al catolicisme i, juntament amb la seva dona, Núria Folch, es va distanciar ràpidament i definitivament del món comunista i anarquista.

Encara que no hi coincidís en aquell moment i que no hi arribés a col·laborar mai, és possible situar l'evolució de Sales en paral·lel distanciat a la dels joves intel·lectuals pròxims a *El Matí*, diari catòlic i independent, fundat l'any 1929 per un grup encapçalat per Josep M. Capdevila, que tenia la voluntat d'acreditar intel·lectualment les posicions

cristianes a Catalunya.¹⁵ Aquest grup d'escriptors, entre els quals cal citar Pau Romeva, Maurici Serrahima o Ramon Esquerra, molt influïts pel catolicisme francès, es replantegen els valors del cristianisme dins del marc de les tensions ideològiques que vivia la societat europea d'entreguerres i intenten fonamentar en la novella les seves preocupacions per les dimensions metafísiques de l'existència.¹⁶

Però Joan Sales és per sobre de tot un home independent, un *out-sider* de la literatura catalana, potser menys autodidacte del que pretenia, un creador que no es "casava" amb ningú i que pot ser definit com un escriptor d'acció que, des de la seva joventut, es va construir deliberadament una imatge pròpia de l'intel·lectual que podríem anomenar *militant*. És l'escriptor militant, l'escriptor soldat que es posa al servei de la causa, o de les diverses causes que serveix, el *combatent* que, en paraules de Pere Calders, «no es va rendir mai. Senzillament va fer servir les armes que tenia a l'abast per continuar la brega, com un maqui il·luminat per uns ideals incommovibles».¹⁷ Militant del catalanisme, del republicanisme i del catolicisme, Sales va sentir sempre la necessitat d'explicar-ho tot, d'explicar-se i de justificar-se incessantment, ja sigui en pròlegs, epílegs o notes a peu de pàgina, com volent preservar de l'oblit o de la confusió tot el que va ser la seva llarga experiència vital. Amic i editor de Màrius Torres, col·laborador de Joan Coromines, editor de Llorenç Villalonga i Mercè Rodoreda, director del Club dels Novel·listes, Sales és, per sobre de tot, un gran lector que es va apassionar en un principi per l'obra de Stendhal i que més tard va substituir-lo definitivament per l'obra novel·lística de Dostoievski (en va traduir *Els germans Karamàzov*), i per la literatura de grans escriptors i filòsofs francesos catòlics com François Mauriac (de qui va traduir *Thérèse Desqueyroux*), Georges Bernanos, Emmanuel Mounier, Gabriel Marcel o Teilhard de Chardin.

Quan va començar la guerra d'Espanya (Sales va rebutjar sempre el qualificatiu de *civil*, potser influït per Antoni Rovira i Virgili), Sales va entrar a l'Escola de Guerra de la Generalitat amb l'objectiu d'adquirir l'ensinistrament militar necessari per participar en el combat com a oficial. A finals del 1936 es va incorporar a la columna Durruti, a Madrid, a Xàtiva va continuar les seves pràctiques militars (abril de 1937), més tard al front d'Aragó (maig de 1937-març de 1938) i, finalment, al front

¹⁵ Veg. Maurici Serrahima, «Notes sobre *El Matí*», *Els Marges*, 6 (febrer de 1976), pp. 111-119.

¹⁶ Veg. Castellanos i Campillo, «La novella catòlica», ob. cit., pp. 71-72.

¹⁷ Pere Calders, «Joan Sales, un compatriota exemplar», *El País*, 20-XI-1983.

de Catalunya, a les columnes Macià-Companys (abril-juny de 1938). Sales va acabar la guerra amb grau de comandant de l'exèrcit republicà i va abandonar a peu la Catalunya vençuda pel coll d'Ares. Uns anys més tard, declarava:

La guerra ha estat per a mi la gran experiència de la meua vida, el que més m'ha interessat, el que més m'ha apassionat. Jo crec que l'escriptor s'ha de constituir en testimoni de la veritat.¹⁸

Entre el gener i el desembre de 1939 va viure exiliat un temps a París, fins que, després d'una estada a Haití, es va instal·lar finalment a Mèxic on va conservar des de bon principi l'esperança d'una victòria dels aliats capaç de foragitar Franco del poder. A Mèxic, Sales i un grup d'intel·lectuals (Lluís Ferran de Pol, Raimon Galí i Josep M. Ametlla, entre altres) va fundar una de les revistes més crítiques i combatives de l'exili català, els *Quaderns de l'exili*. Entre 1943 i 1947, aquests *quaderns*, qualificats com a periòdic d'"agitació nacional", que reunien un gran nombre de col·laboradors, tant universitaris com militars que havien participat en els diversos fronts republicans de la guerra d'Espanya, defensaven amb una virulència verbal inusual la unitat de la llengua i la cultura catalanes i, sobretot, preconitzaven l'organització d'unitats militars catalanes formades per soldats republicans amb l'objectiu de lluitar des de la França ocupada al costat de la resistència contra el feixisme. Precisament, aquest militarisme, pedra angular del pensament polític del grup, va ser en realitat una de les causes profundes de més discussió, polèmica i divergència entre els seus col·laboradors, juntament amb un cada cop més evident confessionalisme que va portar a la desaparició, finalment, de la revista, coincidint justament amb la resolució de la Segona Guerra Mundial.¹⁹ La progressiva assumptió per part de Sales i d'altres membres dels grups d'exiliats catalans a Amèrica que el final del franquisme es veia ben llunyà va comportar la conscienciació que l'estratègia que calia seguir, deixant ja de banda la inviabilitat inherent dels objectius polítics i culturals que defensaven, no es podia justificar si no era a partir d'una clara oposició a la dictadura franquista des de dins de Catalunya.

Però és a *Quaderns de l'exili* on Joan Sales, a més d'esdevenir un polemista terrible, va començar a fer més explícita una clara posició

¹⁸ «Joan Sales, pelegrí d'una glòria eterna», dins Lluís Busquets i Grabulosa, *Plomes catalanes contemporànies*, Barcelona, 1980, p. 69.

¹⁹ Veg. Margarida Casacuberta, «*Quaderns de l'exili* (1943-1947), una revista d'agitació nacional», *Els Marges*, 40 (1989), p. 90.

estètica i, més concretament, estilística que anys més tard exemplificaria ell mateix amb la seva novel·la i amb la seva feina editorial. En la secció de crítica de llibres que hi mantenia, Sales desqualificava habitualment qualsevol obra escrita en un estil declamatori i enfarfat, amb períodes llargs o enrevesats. Sales reivindicava l'ordre, la claredat, la naturalitat, el rigor lògic, la llengua precisa i sòbria que sap interessar el lector, i defensava l'estil ric, viu i natural, que no fa mai la sensació de ser literari però que sap ser espontani i nerviós com la vida. Partint d'una estilització de la llengua parlada (de fet, de la llengua que ell parlava), Sales explicitava un veritable concepte de llengua literària definitivament després de la influència noucentista amb l'objectiu de trobar una forma d'expressió sincera, un estil personal per elaborar una prosa segura, versemblant i eficaç.²⁰ Sales s'adheria a una llengua literària, la que ell adoptaria finalment, que definia, potser per primera vegada, en un comentari crític de *La novel·la del besavi* d'August Pi-Sunyer:

La llengua literària ha d'acostar-se a la parlada tant com permeti la correcció, i així la desenfarfega de tots els arcaïsmes superflus que fan tan encarcerat l'estil dels escriptors aferrats a la rutina. Naturalment, que això només és la part gramatical de l'estil: afegiu-hi una espontaneïtat, una manera de descriure directament dels fets sense circumloquis migranyosos, i tindreu per què, després de l'horrible barroc de guix dels llibres en català que havien aparegut abans a Mèxic, la prosa del doctor Pi-Sunyer ha semblat al públic com la font fresca després de la soïllada.²¹

Sales volia contribuir a la consolidació de la literatura catalana aportant el seu "gra de sorra" en la construcció de la gran catedral somiada, però començant des dels fonaments, des del murs, i rebutjant tots aquells que només es preocupaven de bastir-ne la cúpula.²² Per aconseguir-ho, l'escriptor fonamentava la seva reflexió en una mena d'antiintellectualisme radical que el va portar a rebutjar, per exemple, la recuperació dels Jocs Florals a l'exili, descrits com a «rebrotada anacrònica» (*Quaderns de l'exili*, núm. 8, juliol-agost 1944, p. IV) i sobretot el feia desqualificar, des del principi, la ironia de la poesia noucentista, personalitzada en l'obra de Josep Carner, que simbolitzava a

²⁰ Sobre aquesta qüestió, vegeu Xavier Pericay i Ferran Toutain, *El malentès del noucentisme. Tradició i plagi a la prosa catalana moderna*, Barcelona, 1997, pp. 210-218.

²¹ Joan Sales, «L'home i els llibres», *Quaderns de l'exili*, III, 11 (gener-febrer 1945), p. v.

²² Aquesta és l'expressió que utilitza el mateix Sales en una interessantíssima carta a Màrius Torres del 2 de febrer de 1937, inclosa dins Joan Sales, *Cartes a Màrius Torres*, Barcelona, 1976, p. 144.

més, segons ell, la frivolitat i el pur joc verbal deslligat de tota experiència vital real. Aquestes declaracions van ser finalment resumides en un article famós, «Els òrsides» (dins *Quaderns de l'exili*, núm. 12, març-abril 1945), en què Sales criticava contundentment l'obra d'Eugeni d'Ors i dels seus seguidors, els quals culpava, entre altres coses, de l'allunyament que s'havia produït entre la literatura catalana i els seus lectors.

Retornat l'any 1948 a Barcelona, Sales va haver de guanyar-se la vida, primer com a corrector i linotipista, col·laborant a les editorials Ariel, Vergara i Aymà i, finalment, portant la direcció literària d'Ariel. El seu primer llibre publicat va ser un llibre de poemes, *Viatge d'un moribund* (Barcelona, Ariel, 1952), impressionant recull de clara influència baudelairiana que mostrava un autor amb una sòlida formació lingüística i un extraordinari domini formal i mètric. El poeta Carles Riba afirmava en aquella època, parlant de Sales: «És home de molt talent i fa grup amb altres joves (relativament) força apreciades. Ara bé, el tinc per una mica extremós. A Mèxic, ha fet, un temps, de senglar; després ha tingut palestres sonades amb certs senglars que encara hi ha allí».²³ Aixoplugada per l'Editorial Aymà, es va produir la fundació de la col·lecció «El Club dels Novel·listes», dirigida per Joan Oliver. Treballant també amb Xavier Benguerel, Sales va poder posar en pràctica les seves posicions estètiques i estilístiques. Més endavant, Oliver en va deixar la direcció i, més important, el Club es va convertir en una casa editorial –Club Editor, S. L.– en la qual Sales, en solitari, va iniciar una veritable tasca de proselitisme literari per totes les terres de llengua catalana, en un incessant pelegrinatge a la recerca de subscriptors que, al cap i a la fi, són els que van permetre suportar el seu ritme de publicacions.²⁴

3. Aproximació a la gènesi textual d'una obra en moviment: el cas de *Gloire incertaine*

L'any 1948, doncs, Sales devia començar a redactar la que finalment seria la seva única novella publicada, *Incerta glòria*, encara que és probable que ja la comencés els últims anys de l'exili mexicà. Efectivament, en una ressenya de *Diari d'un refugiat* de Roc d'Almenara (apareguda a *Quaderns de l'exili*, any I, núm. 3, novembre 1943, IV),

²³ Carta de Carles Riba a Xavier Benguerel, dins Xavier Benguerel, *Memòria d'un exili. Xile 1940-1952*, Barcelona, 1982, p. 232.

²⁴ Veg. Joan Triadú, «Tretze anys d'edició de novel·les. Els cinquanta volums del Club dels Novel·listes», *Serra d'Or*, 110 (novembre de 1968), pp. 75-76

Sales es queixava de la falta d'una novel·la catalana sobre la guerra d'Espanya:

Potser el retret que fariem a l'autor és d'haver escollit com a tema els camps de concentració —que, fet i fet, no són gaire heroics ni divertits— quan hi ha, encara sense tractar, tota l'epopeia magnífica de la guerra dels catalans contra l'exèrcit espanyol de Franco. ¿A què serà degut que, mentre han sortit ja tres llibres en català sobre els camps de concentració, no n'ha sortit cap encara ni un escrit per un soldat i explicant coses de soldats? I no és que aquests llibres no existeixin, però queden inèdits. No fa gaire, en Tisner ens en va llegir un de fet amb un gran realisme.

Potser per aquesta raó, apareixia en aquell mateix número dels *Quaderns de l'exili* un text insòlit, breu i sentit, «Terra de lleialtat», mig record autobiogràfic mig anàlisi d'interpretació política, en què Sales relatava «l'ensulsiada del Front d'Aragó» i que potser constitueix un testimoni evident, o un embrió, o simplement un esperó del que havia de ser el gran relat d'*Incerta glòria*. El títol de la novel·la va ser triat, naturalment, en record del llunyà 14 d'abril de 1931, «el dia més feliç de la meua vida», segons els mots sincers de l'autor.²⁵ Com el seu autor no es va cansar mai de repetir, escamotejant-ne però la procedència, el títol de la novel·la reprenia uns versos del final de la tercera escena del primer acte de *The Two Gentlemen of Verona* de William Shakespeare que Sales havia trobat citats en el capítol XVII d'*El roig i el negre* d'Stendhal:

O, how this spring of love resembleth
The uncertain glory of an April day,
Which now shows all the beauty of the sun,
And by and by a cloud takes all away!

Guanyadora del premi Joanot Martorell el desembre de l'any 1955 (instituit per l'editorial Aymà i l'Editorial Selecta, i amb un jurat presidit per Joan Oliver i integrat per Pere Bohigas, Joan Teixidor, Salvador Espriu i Antoni Vilanova), *Incerta glòria* va sortir publicada l'any 1956 com a cinquè volum d'El Club dels Novel·listes, malgrat les dificultats de tot ordre i les nombroses supressions infligides per la censura franquista, que acusava la novel·la «d'immoralisme religiós». La novel·la va ser publicada finalment després de vuit anys de reflexions i d'addicions, d'experiències i, també, de decepcions. Sales va haver de recórrer fins i tot a l'arquebisbat de Barcelona per obtenir-ne el «nihil obstat» indispensable per a la seva publicació. De fet, sembla que Sales va

²⁵ Dins l'excel·lent entrevista de Mercè Ibarz, «El pensament fermat de Joan Sales», *L'Avenç*, 67 (gener 1984), p. 14.

recórrer a l'abat Escarré, el qual va donar a llegir la novella al seu secretari personal, el pare Maur Boix, germà de Josep M. Boix i Selva, que, tot i no entusiasmar-se per la novella, no hi va trobar res contra el dogma de la moral.²⁶ La novella portava una frase a manera d'epígraf final: «Mentre che'l danno e la vergogna dura», un terrible vers de Miquel Àngel que es refereix al poder dels Mèdicis i que també tancava el seu recull de poemes *Viatge d'un moribund*.²⁷

Però una circumstància fortuïta va fer que poc temps després de la publicació de la novella, l'editorial francesa Gallimard s'interessés per la seva traducció, que va aparèixer l'any 1962 en la prestigiosa col·lecció «Du monde entier». Des de 1956 un jove Juan Goytisolo vivia a París i treballava com a lector d'originals a l'editorial Gallimard gràcies a l'hispanista nord-americà John B. Rust.²⁸ La seva arribada a la prestigiosa editorial parisenca va propiciar la traducció d'una bona part de la millor novellística espanyola de postguerra (Ana María Matute, Camilo José Cela, Rafel Sánchez Ferlosio, Fernández Santos) i de retruc, algunes novel·les en llengua catalana, començant per *Incerta glòria* de Joan Sales i *La plaça del diamant*, de Mercè Rodoreda. El 23 de juliol de 1956 Juan Goytisolo rebia l'encàrrec de lectura del manuscrit de la novella de Sales, i n'emetia un informe favorable el desembre d'aquell mateix any, juntament amb un segon informe de lectura emès per Josep Palau i Fabre. A partir del contacte establert pel Bureau Littéraire de l'Agence Littéraire Denis Clarouin, el 17 d'abril de 1957 Sales va signar el primer precontracte d'edició per a la publicació de la traducció, pel qual va cobrar 80.000 francs antics d'avançament, i l'editorial Gallimard en va comprar els drets exclusius d'edició.²⁹ La data prevista de publicació de la novella era el març de 1958, o sigui quatre anys abans de la data final d'aparició, però tot el procés es va anar allargant de manera increïble a causa de la lentitud del traductor, de les constants reelaboracions per part

²⁶ Maur M. Boix, «Incerta glòria», dins *Serra d'Or*, 417 (setembre de 1994), p. 43. Sales també es va servir d'aquest «truc editorial», segons deia ell, per a la publicació de les seves traduccions d'*El Crist de nou crucificat* de Nikos Kazantzaki i d'*Els germans Karamàzov* de Dostoievski.

²⁷ En una carta a Màrius Torres del 7 d'agost de 1936, Sales transcriu els quatre versos de Miquel Àngel: «Caro m'è il sonno e più l'esser du sasso / mentre che'l danno e la vergogna dura. / Non veder, non sentir m'è gran ventura; / però non mi destar. Deh, parla basso», vegeu Joan Sales, *Cartes a Màrius Torres*, Barcelona, 1976, p. 32.

²⁸ José Luis Cano, «Entrevista a Juan Goytisolo», *Ínsula*, 132 (novembre 1957), p. 8.

²⁹ «Dossier d'auteur: Joan Sales», París.

de l'escriptor i també per altres raons extraliteràries que no deixen de tenir la seva importància en la història externa d'una traducció com aquesta. Així, per exemple, en un moment determinat del procés d'edició de la traducció, Joan Sales va demanar a Michel Mohrt, director d'edicions de Gallimard, que l'editorial parisenc demanés el corresponent *nihil obstat* a l'arquebisbat de París per deixar en evidència la censura espanyola. La demanda del novel·lista català, absolutament extemporània en un context com el francès, va ser rebuda amb estupefacció pels dirigents de l'editorial francesa. Però Sales patia enormement pensant en les possibles repercussions polítiques a l'Estat espanyol de la publicació de la seva traducció i, sobretot, temia les possibles represàlies policials que podia comportar. El 30 de juny de 1960, doncs, Sales insistia a escriure a l'editorial i tornava a demanar el consentiment religiós per al seu llibre:

Pour moi, il s'agit d'une question d'amour propre, si vous voulez, mais quand même assez cuisante, et c'est pour ça que j'insiste. On m'a accablé de grosses injures, "hérétique et immoral" c'est le moins qu'on m'a dit, et l'on arriva à dire à l'éditeur quand il insistait pour publier mon roman que "l'auteur se devait déjà considérer assez heureux qu'on ne l'eut pas fusillé". (Dossier d'auteur: Joan Sales, Gallimard)

Finalment, davant la insistència de Sales, Michel Mohrt va actuar i va dirigir la seva demanda a François Amiot, secretari de l'Imprimerie i professor al seminari de Saint Sulpice de París. Però, de manera absolutament sorprenent, la resposta de l'arquebisbat parisenc no només va ser negativa sinó que, a més, va resultar d'una contundència inesperada, de manera que *Incerta glòria*, que havia obtingut l'any 1956 el *nihil obstat* de l'església franquista, va veure com li era rebutjat el mateix permís per part de l'església francesa. I la por de Joan Sales no era en va: quan va aparèixer publicada finalment la traducció francesa d'*Incerta glòria*, la policia espanyola li va retirar, per un temps, el passaport i li va negar el permís de sortida de l'Estat espanyol. En una aspra carta datada el 15 de novembre de 1960, François Amiot escrivia:

Il n'a pas paru à l'examineur que cet ouvrage puisse être d'aucune manière cautionné par l'autorité religieuse. Il contient beaucoup trop de grossièretés et de scènes scabreuses relatives à la guerre civile espagnole; certains hommes d'église et l'épiscopat espagnols y sont jugés d'une manière qui n'est pas équitable. Il s'agit d'une oeuvre de partisan; l'auteur a évidemment le droit de formuler ses appréciations, mais c'est à lui et à lui seul d'en endosser la responsabilité. L'examineur se demande si vraiment l'Imprimerie a été donné par un évêque

espagnol, étant donné la teneur du livre et l'état des esprits en Espagne. Je ne crois pas utile de soumettre cet ouvrage à un autre examinateur, le résultat serait le même...

PS.: Je vous serai reconnaissant de vouloir bien faire envoyer l'honoraire d'usage au censeur, M. Le Chanoine Grimard... (Dossier d'auteur: Joan Sales, Gallimard)

A més, per la correspondència mantinguda entre Sales i el traductor, Bernard Lesfargues, podem accedir a un bon nombre d'informacions sobre la gènesi de l'edició original i sobre el procés de *work in progress*, d'obra en constant moviment, de la novel·la. El primer que cal assenyalar és que la traducció francesa no és pas la pretesa edició sencera o completa de l'original català, és a dir amb l'afegit de les parts censurades de la novel·la, sinó que és en realitat una nova novel·la, molt més extensa, que Sales va anar redactant aproximadament entre 1957 i 1959. La gran preocupació del traductor era poder calcular el nombre final de pàgines que faria la novel·la, però, en les seves respostes, l'escriptor no feia res més que anunciar-li l'enviament de nous capítols i la reelaboració de les parts que ja havien estat traduïdes.

Sales explica, per exemple, en una carta del 8 de juliol de 1957, la primera que envia al seu traductor, que la censura va deixar gairebé intacta la primera part de la novel·la, i que eren la segona i la tercera parts les que havien quedat més disminuïdes, fins a gairebé restar incomprendibles per al lector. No és estrany doncs que en les edicions successives la novel·la comenci a expandir-se per tots costats després de la relativa contenció de la primera part, tota ella en forma de cartes d'un dels seus protagonistes al seu germà. Sales afirma que, per salvar la segona part de la novel·la en la primera edició catalana, va haver d'escriure pàgines *extras* per poder cosir tots els forats que havien estat retallats: «Il a fallu monter toute la deuxième partie du roman sur des bases fausses, ce qui m'a obligé à écrire des pages entières pour coudre tant de décousus, pour expliquer –faussement– des situations qui restaient incohérentes, etc.». La feina de l'escriptor va ser, doncs, des del principi, refer les parts censurades per tornar a *muntar* el relat amb la coherència narrativa necessària. Però ben aviat, en la correspondència es pot veure que el novel·lista, apassionat pel seu relat, emportat per la necessitat de dir-ho tot, de no deixar-se res, comença en realitat a reescriure-la tota del principi al final. Així, Sales comença a escriure fragments que ni tan sols havia somiat que escriuria per a la primera edició, convertint l'excés en una de les bases de la seva poètica creativa, tal com ja va veure Joan Triadú en un dels seus excel·lents comentaris sobre la novel·la:

Joan Sales és, això sí, amo absolut de la forma narrativa, entesa en *Incerta glòria*, com en tota segregació literària autobiogràfica, com una expressió molt autoritzada de

la personalitat total de l'autor, el qual en aquest cas se'ns presenta com un "entaforament", segons l'expressió de Thomas Wolfe (és a dir, el tipus de novel·lista que farceix la novel·la, que hi entafora elements, en lloc de delimitar-la, de fer-la un producte d'exclusions) i així no és estrany que tot sigui *una* novel·la i alhora en surtin quatre, o bé set o vuit, segons com vulguem llegir-ho.³⁰

A mesura que Sales anava enviant capítol a capítol la nova novel·la, anava demanant al traductor que li'n guardés els originals perquè, quan pogués, pensava reeditar-la completa en català. Començada el juliol de 1957, doncs, la traducció de la novel·la, constantment interrompuda pels interminables afegits de l'autor, es va allargar fins dos anys més tard, fins al punt que, quan va corregir les primeres proves de la traducció, el desembre de 1959, Sales va considerar que els capítols finals de la novel·la eren notòriament inferiors a la resta i va decidir reescriure'ls de nou. Per aquesta raó el traductor es lamenta en el pròleg que en un moment determinat va arribar a treballar fins amb tres estadis diferents del llibre. L'intervencionisme irredent de Sales, que el portava a retocar constantment la novel·la i a no decidir-se mai a posar-hi un punt final, va fer que arribés a afegir fragments sencers, redactats directament en francès, durant la correcció de proves, la qual cosa provocava discussions sovintejades amb el traductor. Així, el 9 de setembre de 1959 li deia: «J'ai tâché de faire mieux et cela m'a pris beaucoup de jours —*mea maxima culpa*. Vous trouverez donc ces ajoutés: je les ai mis moi-même en français, avec l'aide d'un dictionnaire et celui de ma femme, n'osant pas vous surcharger de travail. J'espère qu'il vous donnera moins la révision de mon français que la traduction de ces mêmes passages ajoutés si je vous les envoie en catalan. J'ai tapé les ajoutés à la machine à triple espace, pour que vous puissiez les corriger à l'aise». Sales, a més, excedint-se sempre en les seves funcions, va arribar a redactar ell mateix les notes del traductor i a aconsellar-lo llargament sobre els continguts que havia de presentar el pròleg de la traducció. Poc temps abans de tancar definitivament el procés d'edició de la traducció francesa del seu llibre, Sales encara va pretendre inserir la següent "nota de l'autor", que l'editorial no va acceptar per falta de temps i que ha restat, per tant, inèdita:

Note de l'auteur à cette édition française

Cette édition française est en réalité la première édition de mon roman, impossible de publier en entier chez moi: deux tiers à peu près de l'ouvrage avaient été amputés.

³⁰ Triadú, «Panorama de novel·la catalana», ob. cit., p. 63

Non pas par la censure ecclésiastique, tout au contraire. J'ai tout intérêt à défaire un malentendu trop répandu à l'étranger. Le malentendu vient du fait que chez nous la censure laïque, par un abus que les censeurs ecclésiastiques peuvent regretter en silence mais non pas empêcher ni seulement dénoncer, s'attribue le droit de défendre la publication de n'importe quel ouvrage en le déclarant "hérétique" ou "immoral".

Le mien n'est ni une chose ni 'autre, quoique prohibé comme étant toutes les deux, et "obscène et macabre" par surcroît; ce sont d'ailleurs les mêmes épithètes dont on se sert pour justifier la prohibition de tel ou tel ouvrage de Mauriac, Bernanos, Graham Greene et même Kierkegaard. Je ne pouvais pas songer à me trouver, à mon goût, en meilleure compagnie...

Cette édition française, outre la pleine qualité de la première édition complète de mon roman (inédit, j'y insiste, en ses deux tiers), offre celle d'en donner un texte qu'a toute la valeur d'original. Cela est le mérite de Monsieur Bernard Lesfargues, qui connaît le catalan presque comme sa langue maternelle, l'occitan (dont le catalan est un parent très proche), mais qui connaît en plus les pays (Aragon et Catalogne) où mon roman se déroule presque aussi intimement que son Périgord natal. En grande partie, sa traduction a été faite sur le terrain même des événements, pendant de longs séjours, ayant devant les yeux les paysages, les maisons et les gens que mon roman décrit. Le français étant d'ailleurs ma seconde langue de culture (comme c'est le cas de tous les Catalans lettrés), j'ai pu collaborer à tout moment avec ce jeune poète occitan qui sait aimer d'autant plus la Catalogne qu'elle est malheureuse. (Dossier d'auteur: Joan Sales, Gallimard)

De manera que, entre una cosa i l'altra, la traducció, amb el títol final de *Gloire incertaine* (en diverses cartes Sales havia plantejat la necessitat de titular *Incertaine gloire* o fins i tot *Une certaine gloire*), no va aparèixer fins al mes de febrer de 1962, amb una dedicatòria inicial a Goytisolo: «À Juan Goytisolo, qui était un enfant» i amb un últim ensurt per al seu autor: a darrera hora, l'editorial Gallimard pretenia que la novel·la sortís firmada amb el nom de «Juan Sales» a causa de la confusió que podia causar al lector francès el nom «Joan». El 13 de desembre de 1961, Joan Sales escrivia a Gallimard unes paraules defensant la catalanització del seu nom:

Au long de ma vie, j'ai déjà reçu beaucoup de lettres m'appellant Miss ou Mademoiselle -j'y suis résigné. Un Catalan préfère qu'on le prenne pour une Miss que pour un Castillan. (Dossier d'auteur: Joan Sales, Gallimard)

El volum tenia quatre-cents pàgines. El maig d'aquell mateix any *Gloire incertaine* i el seu autor, Joan Sales, apareixien al costat de Juan Goytisolo, Camilo José Cela i Ana Maria Matute en el *Cahier des libraires*, una publicació gratuïta del gremi de llibreters francesos. Encara que, segons semblava, les vendes van ser molt baixes, no es pot negar que la recepció crítica en la premsa francesa va ser, des del primer moment, espectacular. Deixant de banda una crítica negativa al diari catòlic *La*

Libre Belgique, les critiques van ser positives, o fins i tot entusiastes, al diari catòlic *La Croix*, a *Le Monde*, a les revistes *Esprit*, *Combat* i *La Nouvelle Critique*. L'èxit de la traducció francesa es va notar també amb les demandes de traducció a altres llengües, que no van arribar a publicar-se mai: una edició castellana a Buenos Aires, una de portuguesa i una d'italiana, que tot, i estar traduïda, tampoc es va publicar. Quan l'edició francesa va sortir publicada, una nota a *Serra d'Or* assenyalava que «A les Edicions Gallimard de París ha sortit la novel·la de Joan Sales *Incerta glòria*. L'edició francesa afegeix fragments de l'obra que no fou possible d'incorporar, a causa de certs entrebancs, a l'edició catalana».³¹

Des d'aleshores, el relat va ser reescrit nombroses vegades. I ja l'any 1963, amb el contracte per a l'edició italiana a la mà, amb Rizzoli de Milà i traducció de Maria Teresa Cattaneo (que tampoc va arribar a aparèixer), ja hi fa noves incorporacions i ampliacions. D'aquí que és fàcil deduir que entre la data de 1962 i 1968 Sales continués escrivint la novel·la. Precisament l'any 1968 l'editor José Manuel Lara va concedir per primera vegada el premi Ramon Llull de novel·la, que premiava la millor novel·la catalana publicada des de l'any 1952 amb la traducció al castellà. Un jurat integrat per José Manuel Lara, Sebastià Juan Arbó, Joan Fuster, Joaquim Molas, Baltasar Porcel, Martí de Riquer i Carles Pujol, que en va ser el traductor, va atorgar el premi a *Incerta glòria*.³² La recepció va ser també enormement positiva. Poc temps després de la seva publicació, el crític Rafael Conte afirmava a la revista *Cuadernos para el diálogo*:

Pese a obtener el premio Joanot Martorell en 1955, la censura mutiló la novela de tal manera que la edición catalana se vio reducida a la tercera parte. Sales se negó a reeditarla, y solamente apareció en su integridad en la versión francesa. De ahí que también *Incierta gloria* pueda ser, en cierto modo, considerada como novela del exilio, pues no apareció íntegramente en España, y en versión castellana, hasta hace algo más de un mes, merced a haber obtenido otro premio, en esta ocasión el Ramon Llull. [...] Se trata de una de las mejores novelas españolas de los últimos años y su gravedad moral y su maestría técnica la convierten en una de las mejores novelas que existen sobre la guerra española.³³

El pretext de la traducció espanyola va fer que Sales s'afanyés a redactar-ne una versió pretesament definitiva en català. L'any següent,

³¹ Anònim, «Notícies», *Serra d'Or*, gener 1963, p. 49.

³² Joan Sales, *Incierta gloria*, 2 vols., Barcelona, 1969. Carlos Pujol hi anuncia una traducció imminent a l'italià que no ha arribat a aparèixer (p. 9).

³³ Rafael Conte, «La novela española del exilio», *Cuadernos para el diálogo*, XIV [nòm. extraordinari] (maig 1969), p. 38.

Sales es va editar ell mateix, en un volum triple del Club dels Novellistes, l'edició completa de la novel·la, que contenia un capítol datat el 26 de gener de 1969. L'edició va ser un èxit de públic i de crítica i va representar la consagració de Joan Sales com a novellista, el qual va obtenir el premi Ciutat de Barcelona de novel·la catalana de 1970. Dos anys més tard, però, l'abril de 1971, a la quarta edició, tornarà a haver-hi novetats, ja no tant amb afegits o retalls de paràgrafs sinó sobretot pel que fa a la revisió lingüística i estilística. A la cinquena edició, Sales va batejar l'última part, «Últimes notícies», amb el títol *El vent de la nit*, però va mantenir-la dins el mateix volum. No serà fins a la setena edició que *El vent de la nit* apareixerà individualitzada, com si fos una novel·la autònoma i separada d'*Incerta glòria*. L'última edició, de l'any 2000, a cura de Núria Folch, torna a incorporar el títol *El vent de la nit*, que tant recorda Vercors, però amb subtítol propi a la coberta.

4. Una obra polifònica: teoria i pràctica de la novel·la-riu

No hi ha dubte que *Incerta glòria* és una novel·la excessiva, però també és cert que tota bona novel·la, qualsevol novel·la que tingui la pretensió de representar tot un món, pertany sempre al món de l'excés.³⁴ Sales construeix una mena de novel·la riu, de *roman-fleuve*, que s'expandeix per tots costats, amb un raig textual desbordant, una obra llarga, fluïda, lenta, però alhora rapidíssima i intensa com el curs de l'aigua d'un riu enorme, potent i segur. Es tracta d'una novel·la que es desborda plena de vida, d'energia i de talent, una obra davant la qual intentar-ne una formalització seria una pura il·lusió escolàstica. En aquest sentit, la quantitat és precisament una de les qualitats de la novel·la de Sales en la mesura que aquest aspecte li permet donar espai a la dimensió del temps. L'ambició d'englobar el temps, la durada històrica, li permet incorporar la postguerra en el flux narratiu. *Incerta glòria*, és, per dir-ho seguint Bakhtin,³⁵ una novel·la polifònica, que conjuga una multiplicitat de veus narratives dins d'un realisme deliberat, amb un gran potencial simbòlic. Sales concep la novel·la com un joc dialèctic, fet de contradiccions i de canvis de perspectives, amb la voluntat d'exorcitzar i de conjurar els seus propis fantasmes, "fantasmes metafísics" en va dir Joan Fuster,³⁶ i elaborar un gran fris històric caracteritzat pels constants meandres

³⁴ Vegeu l'interessantíssim assaig de Tiphaine Samoyault, *Excès du roman*, Paris, 1999.

³⁵ Veg. Mikhaïl Bakhtine, *Esthétique et théorie du roman*, Paris, 1978.

³⁶ Fuster, *Literatura catalana contemporània*, ob.cit., pp. 377-378.

narratiu, per les interrupcions i les digressions, per les anècdotes i els diferents fils temàtics que s'hi van desenvolupant. La polifonia i la varietat de punts de vista donen un quadre totalitzador que ofereix una visió plural i versemblant d'un relat que creixerà a mesura que passi el temps en paral·lel a la biografia del seu creador.

La presència de personatges en conflicte constant permet arribar a les dimensions ètiques o morals de les seves consciències i, sobretot, fa que el lector reconstrueixi mentalment els missatges centrals de la novel·la. Cada personatge és un intèrpret subjectiu del món en què viu, no és només un testimoni o un observador de la realitat, i tots ells omplen el món amb la seva personalitat, de manera que l'habilitat de Sales fa que el discurs ideològic que el narrador presta als seus personatges no empresoni el discurs total de la novel·la i que, al contrari, afavoreixi el discurs inacabat, constantment interromput. La veritat només es troba *entre* les consciències dels personatges, en el seu moviment, en l'intercanvi, en els diàlegs que queden oberts. Però Sales rebutja la novel·la exemplar o de tesi, perquè sap perfectament que la qualitat estètica d'una novel·la deixa de ser percebuda com a tal quan és llegida com un sermó. En una carta del 25 de setembre de 1957 a Bernard Lesfargues, per exemple, Sales advertia:

C'est bien cela le sujet de mon livre. Je voudrais le mener de telle façon que le lecteur, sans avoir jamais l'ennuyeuse sensation d'une "thèse", ou d'un "sermon", qui serait pire, arrivât comme de par lui-même à la suivante conclusion: la soif de gloire est congénite à tout homme et pourtant elle ne peut pas être rassasiée par rien de ce monde, voilà donc un mystère qui ne s'explique que par un autre monde, celui-là essentiellement glorieux. Mais il faut éviter la philosophie dans un roman, voilà mon extrême difficulté. Cette pensée doit ressortir comme si elle naquit du lecteur, suggérée à peine par l'auteur.

Novel·la única i múltiple a la vegada, novel·la de l'experiència que traspua antiintellectualisme pertot arreu, i novel·la generacional, la d'una generació que va viure la guerra en plena joventut amb amor i desig, no hi ha dubte que *Incerta glòria* és una obra oberta que potser és deutora de la lectura apassionada que Sales havia fet del *Tirant lo Blanc*, de l'obra de Cervantes i, sobretot, de les novel·les de Dostoievski. Hi ha, doncs, quatre relats gairebé autònoms que se succeeixen: el de Lluís de Brocà, un burgès anarquista, de personalitat complexa, idealista i egoista, del qual podem llegir el dietari que forma la primera part de la novel·la; les cartes que Trini Milmany, primer amant i després dona de Lluís de Brocà, envia a Juli Soleràs, que formen la segona part, i finalment el doble relat autobiogràfic de Cruells, soldat de les files republicanes que serà un

capellà certament heterodox a la diòcesi de Barcelona en plena postguerra. Utilitzant formes narratives tradicionals com el dietari, la novella epistolar i el relat autobiogràfic, i per tant tres narradors diferents, Sales aconsegueix evitar la monotonia que donaria un sol punt de vista i, sobretot, resol satisfactòriament la creació d'uns personatges que no són plans, que tenen relleu, un món interior dens i complex, un veritable gruix moral, plens de vida, amb història pròpia, presentats en una guerra que serveix en unes ocasions com a simple com a teló de fons i que en altres arriba a convertir-se en protagonista de les seves vides.³⁷ Sales sap utilitzar, per tant, amb una gran saviesa literària tres tècniques narratives diferents, però no les barreja, sinó que fa que cadascuna acompleixi la seva funció dins del desenvolupament del relat, establint, d'aquesta manera, una estreta connexió entre fons i forma. Per transmetre al lector tota la complexitat de la realitat de la guerra, Sales se serveix del dietari de Lluís. Les cartes de la seva dona, des de Barcelona, tenen com a funció el retrat de la rereguarda, de la qual els combatents tenen poques notícies. I quan el novel·lista vol fer aparèixer la guerra com un fet acabat i llunyà, utilitza les memòries, que li permeten fer estendre el temps en una durada que inclou, vint anys després, la visió de la postguerra a Barcelona.

Sales construeix la novella al voltant de la figura d'un personatge enigmàtic, excèntric i original, Juli Soleràs, que serveix de punt d'unió per a tres versions diferents d'aproximadament els mateixos successos. Però Juli Soleràs (notem que les inicials del seu nom i cognom coincideixen amb les del novel·lista i també amb les de Julien Sorel, el cèlebre protagonista d'*El roig i el negre*) no és mai, en realitat, el personatge principal de la novella, sinó que n'és l'antiheroi, una veritable contrafigura. Noi intel·ligent, de molta cultura, egocèntric, sent una especial atracció per les coses prohibides i desconegudes i és, en definitiva, un dels fils conductors del relat. Amb les seves súbites aparicions i desaparicions crea un impacte de sorpresa en els altres personatges i el lector acaba tenint una percepció global del personatge gràcies precisament a les notícies, vivències i sentiments que Soleràs provoca en els altres. Quan no hi és, els altres personatges el troben a faltar, l'enyoren. Tothom qui el tracta s'hi sent atret, però també genera repulsió. Influeix els altres personatges, té una clara funció de polemitzar i de provocar la reflexió. Installat en el dubte permanent, s'interessa per les perversions sexuals i diu estirabots per sorprendre els companys. Sent un especial gust pel fracàs i per portar la contradicció a tothom, assedegat

³⁷ Vegeu l'encertada reflexió de José Luis S. Ponce de León, *La novela española de la guerra civil (1936-1939)*, Madrid, 1971, p. 182.

de glòria i mogut només per la seva particular recerca de l'absolut. Meitat filòsof, meitat cínic, lluita contra ell mateix i cita constantment Baudelaire, Nietzsche, Schopenhauer, Kierkegaard i Sartre. Vital i contradictori, excèntric, viatger infatigable, és un personatge que sent l'absurd i la preocupació pel no-res l'omple, sempre obsedit però per "l'oscè i el macabre". És un personatge allucinat a la recerca d'un destí absolut del qual ni ell mateix no sembla conèixer el significat i que deambula solitàriament al llarg de la novel·la en un decorat carregat d'intensitat simbòlica, el front d'Aragó. De cop desapareix sense explicació fins que abandonarà la trinxera republicana per passar-se a la dels seus adversaris. Al final de la novel·la, se sabrà que s'havia passat a la trinxera dels seus adversaris, però en adonar-se de la victòria dels franquistes hauria tornat a passar-se al bàndol republicà on hauria estat mort. Soleràs és l'únic personatge de la novel·la que mor de jove, i només podia morir com a perdedor, potser perquè l'única glòria sembla ser el temps de la joventut. El seu dramàtic final, en renunciar a tornar-se un vencedor, ajuda a entendre la seva caiguda i redempció, la gran lliçó de Soleràs, que serà justament acceptar la derrota i el fracàs com a components essencials de la vida humana. De Soleràs es podria dir que «va beure d'un sol glop totes les primaveres», un dels versos del *Viatge d'un moribund* de Joan Sales que precisament va reprendre Joan Coromines en homenatge a Companys,³⁸ potser perquè és cert que si en la guerra hi ha alguna manifestació de la glòria sembla que aquesta glòria la perceben només les víctimes.

5. Existencialistes, catòlics i existencialistes catòlics: una reflexió sobre la novel·la catòlica

Existeix una connexió evident de Joan Sales amb l'obra d'alguns dels grans escriptors i intel·lectuals catòlics francesos com Charles Péguy, François Mauriac o George Bernanos. Sales és un catòlic convers, o "retornat", un home que pateix una llarga evolució ideològica i moral que no fa sinó recordar les paraules que ell mateix aplicava al seu admirat Kazantzaki: un home que busca abans de tot la justícia, que defensa en cada instant de la seva vida el seu concepte de veritat amb una incorregible espontaneïtat. Curiosament, Sales s'emmiralla més d'una

³⁸ Es tracta dels versos «Ombres evaporades, rosada del matí / que no coneixerà l'angoixa d'envellir, / va beure d'un sol glop totes les primaveres», dins «Als soldats de la Pàtria», *Viatge d'un moribund*, Barcelona, 1952, p. 92. Coromines reprèn el vers en la dedicatòria als «Màrtirs de la Pàtria» del volum VIII del DECL.

vegada en la personalitat i en l'obra de Kazantzaki i, d'aquesta manera, no és difícil llegir els mots que li dedica el setembre de 1963 com una projecció de la seva obra literària:

La seva obra mestra és tot un món, un món vigorós on cada personatge té una fesomia acusadíssima, on hi ha drama i poesia, on hi ha santedat i crueltat, on hi ha realisme cru i fins groller al costat de les delicadeses més altes a què pugui arribar l'ànima humana; on tot crepita com en un incendi, tot cruix com en una tempestat. És una epepeia en prosa i al mateix temps una tragèdia.³⁹

És fàcil, encara que no del tot satisfactori, inserir l'obra de Sales dins de l'anomenada *novella catòlica* perquè, com passa amb tota etiqueta, obliga a fer un reduccionisme empobridor. La novella catòlica no és un corrent ideològic, estètic o formal coherent i uniforme, però és veritat que recull una confluència d'interessos literaris i religiosos d'alguns autors que, sobretot després de la Segona Guerra Mundial, es van replantejar el cristianisme a la recerca col·lectiva de nous valors humans, i que troben en la novella un instrument que els permet incidir sobre la consciència moral de la societat contemporània.⁴⁰ Però, tal com afirmava Joan Fuster, no sempre és bo «classificar les novel·les, la literatura, a tenor de les intencions extraliteràries dels autors: novella “social” –no ens enganyem: socialista–, novella “catòlica” o “cristiana”, per exemple. Però aquest procediment de nomenclatura, en ocasions, comporta uns avantatges notables: serveix, amb una comoditat evident, per a fer-se entendre sense necessitat de precisions que sempre resultarien prolixes».⁴¹ En aquest sentit, tant el plantejament religiós com filosòfic que es desenvolupa en la novella de Sales, influït tant per Baudelaire com per Sartre i potser per Malraux, i sobretot les reflexions d'un personatge tan complex com Juli Soleràs, capaç de desenvolupar un discurs com el següent, necessiten encara una interpretació més aprofundida:

L'absurd ens té la grapa a sobre i per damunt de tot hi ha l'atracció del mal. Ens ha estat concedit tan poc temps per fer tot el mal que voldríem! En fariem molt més, però, bah, no tenim temps. D'altra banda, ¿creus que fer-lo és tan fàcil com alguns

³⁹ Joan Sales, «Advertiment del traductor (a la 3^a edició)», dins Nikos Kazantzaki, *El Crist de nou crucificat*, Barcelona, 1982, p. 11.

⁴⁰ Tot i que és cert que les polèmiques i els seus precedents teòrics s'havien produït de manera significativa ja en els anys vint i trenta. Vegeu, sobre aquesta qüestió, les reflexions de Castellanos i Campillo, «La novella catòlica», ob. cit, pp.71-74, i l'assaig de Carles Lluch, *La novella catòlica a Catalunya. Precedents teòrics (1925-1936)*, Barcelona, 2000.

⁴¹ Joan Fuster, «Pròleg», dins Johan Falkberget, *La quarta vigília*, Barcelona, 1962, p. 9.

creuen? No un mal qualsevol, sinó el que un voldria; perquè, veuràs, fer un mal que no t'interessa, que no et ve de gust... El mal del mal és aquest, que el que pots fer és precisament el que no t'interessa; i mentrestant la vida fuig. L'abril se'ns escapa, creu-me, i aquesta porca guerra ens ho acaba d'esguerrar; pot durar molt de temps, prou per fer-nos la guitza a tots nosaltres. Vosaltres no teniu imaginació; us penseu que això és com un xàfec d'estiu que t'arplega al ras i que després vindrà la sopa de farigola, la bona sopa fumejant a caseta, després de canviar-se els mitjons i la camisa. Bona sopa de farigola tindreu! El que vindrà després serà la nàusea, ¿o potser no n'has sentit a parlar? ¿Decididament no et sona el nom?

La literatura de Joan Sales, construïda amb un estil vigorós, s'omple de ressonàncies metafísiques i proposa una visió global de l'aventura humana, de manera que al lector es troba immers en un món exaltant, ple d'energia física i intel·lectual. I així ho mostren els autors dels epígrafs que encapçalen alguns capítols d'*Incerta glòria*: Pascal, Baudelaire, Bergson, Chesterton, Kirkegaard, Simone Weil, Albert Camus i un destacat Dostoievski, que ja havia esdevingut un punt de referència, de vegades polèmic, en la novel·la europea d'entreguerres i que era presentat per Sales mateix com el millor exemple d'un model de literatura que penetra intensament en la condició humana, amb uns personatges la psicologia dels quals és irreductible a les normes de la raó o de la psicologia convencional. Però potser el que caracteritza més la novel·la, i el que més sobta el lector, és el seu realisme, un realisme ben particular, un realisme del sentit espiritual de l'existència, un realisme impregnat de signes i de somnis que es fonen en l'essència mateixa de les coses. És el realisme de la transfiguració, del poder revelador d'una escriptura que parteix de la realitat però que es nodreix també de fe i d'espiritualitat. Sales coincideix aleshores en la reivindicació d'un individualisme que es concep com a primer pas per donar a l'home els instruments per superar aquest mateix individualisme. L'evolució de la societat, segons Sales, empeny l'home a un destí comú, col·lectiu, ja sigui utòpic o tràgic. La novel·la esdevé aleshores una crida a la consciència personal i al sacrifici. Els cristians han de participar en una comunitat espiritual en plena evolució en comptes de dedicar-se a la realització personal a través de la salvació individual. Així, Sales s'adhereix a un clar *personalisme*, en qualitat de lector i seguidor del pensament tant d'Emmanuel Mounier com de Gabriel Marcel, amb qui es va cartejar durant un cert temps, després de la publicació de la traducció francesa. El mateix Gabriel Marcel escrivia a Bernard Lesfargues el 14 de març de 1962: «Cher monsieur. Comme on doit vous être reconnaissant pour avoir révélé *Gloire incertaine* que je suis en train de lire. Je trouve cela tout à fait remarquable, et la traduction est de tout premier ordre. Si vous avez un

autre roman catalan, d'une qualité seulement comparable à nous proposer, n'hésitez pas». Es tracta d'un pensament que busca la revolució de l'esperit humà i que caracteritza el món com a misteriós i ple de riscos, mai complet del tot (i d'aquí la importància constant de l'el·lipsi).

El personalisme, entès com a perspectiva i com a mètode, com a orientació i, també, finalment, com a estil. L'estil garanteix precisament a un escriptor com Joan Sales una estabilitat en el seu mètode. L'estil s'adquireix, és un estadi al qual s'arriba, una consciència d'un mateix que es guanya. Per la seva desconfiança de la tradició metafísica abstracta, Sales recolza el seu pensament en l'acció humana per definir el món en el seu moviment. Aquesta experiència interior s'abeura curiosament en les mateixes fonts que l'existencialisme, no exclou el diàleg en un principi amb el marxisme però refusa pensar l'home fora del marc metafísic cristià. Hi ha aquí una oposició al pensament sistemàtic característic de la novella cristiana que arrenca de Pascal i que arriba a Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger i probablement el jove Sartre.

És en aquest sentit, en el de la presentació d'un tibant conflicte moral, que s'ha d'incloure Joan Sales entre els novel·listes de la «conscience déchirée»⁴² i de tota una temàtica de la salvació, és a dir de la superació que resol el conflicte interior per una presa de consciència. I d'aquí provenen també les qualitats essencialment subjectives de la novella. El seu lirisme trenca el desenvolupament objectiu del relat i la perspectiva metafísica alimenta el tema del mal i dels seus motius (desesperança, odi, violència, suïcidi) i del tema de la salvació (gràcia, amor, combats interiors).

«Ma jeunesse ne fut qu'un ténébreux orage»: Joan Sales repetia sovint aquest vers de Baudelaire (dins «L'ennemi», poema X de *Spleen et Idéal*), uns mots que semblen voler confirmar que l'única glòria és el temps de la joventut, entesa com a única etapa de la vida travessada per l'amor i la mort dins d'una recerca constant de l'absolut. Sense caure en maniqueïsmes, amb greu i profunda solemnitat, dotades d'una suprema lucidesa, les pàgines d'*Incerta glòria* són un humaníssim monòleg espiritual que converteix aquesta novella en una veritable lliçó de tolerància vital i literària.

⁴² Veg. Michel Raimond, *Le signe des temps. (Le roman contemporain: Proust, Gide, Bernanos, Mauriac, Céline, Malraux, Aragon)*, París, 1976.